

Kronika

GRAIKIŠKOSIOS GAMINIMO SAMPRATOS APMAŠTYMAS HEIDEGGERIO TECHNIKOS FILOSOFIJOJE

XX ir XXI amžiuose moderniajai technikai vis labiau uzurpuojant pačias įvairiausias pasaulio bei žmogiškosios egzistencijos sritis, filosofija tiesiog negalėjo išvengti mėginimo atskleisti pačios technikos esmę bei jos padarinius žmogui. Nagrinėjant šia tema rašiusių ar rašančių autorių veikalus, sudėtinga nesusidurti su Martinu Heideggeriu, kuris ne tik siekė ontologiškai pažvelgti į šią problematiką, bet ir gilinosi į filosofijos klasikų palikimą, ieškodamas techninio mąstymo ištakų.

Būtent šie klausimai labiausiai ir domino Vilniaus universiteto doktorantą Tomą Nemuną Mickevičių, kuris 2017 m. vasario 24 d. Vilniaus universiteto filosofijos fakultete apgynė humanitarinių mokslų filosofijos krypties daktaro disertaciją „Graikiškosios gaminimo sampratos apmąstymas Heideggerio technikos filosofijoje“. Gynimo komisijai vadovavo prof. dr. Skirmantas Jankauskas (VU), kiti nariai – doc. dr. Povilas Aleksandravičius (MRU), prof. dr. Algis Mickūnas (Ohajo universitetas), doc. dr. Nerijus Milelius (VU), doc. dr. Kristupas Sabolius (VU). Disertanto darbo vadovas – doc. dr. Naglis Kardelis (VU), konsultantas – doc. dr. Mintautas Gutauskas (VU).

Pamatinis T. N. Mickevičiaus disertacijos siekis buvo įrodyti, jog ankstyvuosiuose senovės graikams skirtuose M. Heideggerio tekstuose pirmąkart pristatyta gaminimo veiklos struktūros analizė yra ir raktas į jo

vėlesnius tekstus, nagrinėjančius moderniosios technikos ontologinę reikšmę. Disertanto pristatoma ankstyvojo Heideggerio atlikta senovės graikų mąstymo analizė per gaminimo struktūros prizmę siekia parodyti, jog graikų filosofijos specifika kyla iš amatininkiškos veiklos patirties ir perkeliama į ontologinę sferą. Tai mėginama pagrįsti konkrečiais pavyzdžiais: „tam – kad“ struktūra, būdinga artefakto gamybai, pereina į būties apmąstymo lauką kaip galutinių priežasčių paieškas; Platono „idėja“ – amatininko mintyse esantis vaizdinys, pagal kurį jis formuos kokį nors dirbinį. „Gamintojiška“ ontologija, remiantis Heideggerio interpretacija, lengvai atpažįstama ir krikščioniškoje mintyje, kur Dievas tampa „pirmuoju techniku“. Tokiu būdu krikščionybė tik dar labiau sustiprina techninio būties atvėrimo raidą, apogėjų pasiekiančią modernios technikos įsigalėjimo amžiuje, kuriame ima nykti senovės graikams dar būdinga skirtis tarp natūralių ir dirbtinių esinių. Aptaręs šias Heideggerio išvalgas T. N. Mickevičius pabrėžia, jog paties Heideggerio požiūris į moderniąją techniką kaip būties atvertį yra ambivalentiškas: viena vertus, mąstytojas atskleidžia tokius pavojingus modernios technikos padarinius kaip gamtos niokojimą bei gyvenimo formų įvairovės niveliaciją, vykstančius būties išvalgos nykimo horizonte, ir siūlo tokios atverties įveiką apmąstant patį daiktą be redukcijos į priežastis

ir be įprastinių materijos bei formos konceptų (savo prigimtimi techniškų), kita vertus, Heideggerio filosofijoje esama ir kitokių moderniosios technikos įvertinimų, kitaip tariant, techninis tikrovės atvėrimas nebeturi būti įveiktas, bet veikiau turi būti įsisavintas, nes jis ne panaikina būties išvalgą, o kaip tik atveria techninę jos struktūrą.

Pirmasis iš gynimo komisijos narių kalbėjo prof. Algis Mickūnas. Pozityviai įvertinęs disertanto darbą ir savo recenzijoje ypač ryškiai patvirtinęs technikos ontologinio statuso klausimo svarbą, profesorius uždavė kelis klausimus. Pirmasis – ar tikrai senovės graikai „medžiagą“ suvokė taip pat, kaip ir modernybės atstovai. Šiuo provokuojamu klausimu A. Mickūnas mėgino priminti, jog graikams „medžiaga“ reiškia ir ribas, prigimtį (φύσις), todėl ji, kitaip nei modernybėje, nėra visiškai arbitralios savivalės objektas. Antrasis dalykas, kurio išplėtojimo disertacijoje profesorius pasigedo, buvo laiko bei jo santykio su technine būties atvertimi aptarimas. Trečiasis – kiek paties Heideggerio filosofija yra vien tik žmogaus pasaulį atskleidžianti struktūra. Atsakydamas į pirmąjį klausimą disertantas pripažino, jog graikiškoji „medžiagos“ samprata įvairialypė. Ikisokratikų „materijos“ samprata, Aristotelio „antrinės materijos“ samprata iš tikrųjų išlaiko tam tikrą konstitutyvų kokybinį dėmenį: pati materija turi tam tikrus jai būdingus bruožus, į kuriuos artefaktą kuriantis amatininkas turi atsižvelgti ir gali tik leisti jiems atsiskleisti. Tačiau, disertanto manymu, ir Aristotelio „pirminė materija“, kaip grynasis potencialumas, ir platoniškoji $\chi\acute{o}\rho\alpha$, kaip tam tikra prie niekio artėjanti erdvė, gebanti įgyti bet kokius idėjų ar formų pavidalus, – abi galėtų būti laikomos moderniosios „materijos“, kaip arbitraliai disponuojamos medžiagos, pirmtakėmis. Reaguodamas į antrąjį klausimą disertantas pripažino, jog gaminimo (*Būtyje ir laike*

parankumo) struktūrai esmingas intencionalumas (pamatinis „tam – kad“ sąryšis – amatininko intencija sukurti kokį nors artefaktą) yra įgalintas ateities laiko ekstazės arba *Dasein* transcendencijos. Taigi amatininko intencijai pirminis yra žmogaus sąrangos pamate glūdintis laikiškųjų ekstazių dėmuo, todėl galima teigti, kad amatininkišką, gaminančią sąmonę grindžia dar pirmsnė laiko patirtis. Dėl trečiojo klausimo disertantas laikėsi požiūrio, kad Heideggerio mintys negali būti priskirtos radikaliam subjektyvizmui, kita vertus, tiek *Būtyje ir laike*, tiek vėlesniuose darbuose – pavyzdžiui, humanizmą kritikuojančiame *Laiške apie humanizmą* – žmogus visada išlieka kaip būtinas būties atverties elementas.

Doc. P. Aleksandravičiui, pagyrusiam disertantą už teksto lakoniškumą bei metodologinį saiką, visų pirma užkliuvo neišryškinti paties Heideggerio minties posūkiai, įvykę tarp trečiojo ir penktojo dešimtmečių. Recenzentui kilo klausimas, ar iš tiesų galime brėžti lygybės ženklą tarp „parankumo“ sąvokos, aptariamą *Būtyje ir laike*, ir „gaminimo“ sąvokos, nagrinėjamos kituose tekstuose. Disertantas patvirtino manąs, kad nesama radikalaus skirtumo tarp „ankstyvųjų“ ir „vėlyvųjų“ Heideggerio idėjų ir pamatinių temų; pasikeitė tik rašymo stilius (iš akademinio į poetizuotą), atsisakyta nuorodų į fenomenologinį ar hermeneutinį metodus, prasiplėtė prieigų laukas. Kitas P. Aleksandravičiui kritikuotinu pasirodęs disertacijos aspektas – vienpusis krikščionybės kaip gilinančios techninę būties atvertį vertinimas. Pasak jo, Heideggerio mąstyme esama ir kitokio pobūdžio krikščioniškos minties supratimo, konkrečiai – Mokytojo Eckharto krikščionybės interpretacijos. Paskutinioji esminė pastaba – disertacijoje nepaliečiama sąvokų $\pi\omicron\iota\eta\sigma\iota\varsigma$ ir $\tau\acute{\epsilon}\chi\eta\eta$ santykio problema (Mickūniui atsakė, jog šias sąvokas Heideggerio filosofijos kontekste laiko sinonimiškomis).

Doc. N. Milerius šalia paminėtų teigiamų disertacijos aspektų dar pridėjęs jos kalbos aiškumą, kuris nagrinėjant Heideggerio filosofiją nėra lengvai pasiekiamas, kritiką daugiausia orientavo į kontekstų stoką: tiek vidinio Heideggerio filosofijos konteksto, kuriuo būtų akcentuoti esminiai jo filosofijos lūžiai, tiek išorinio, kuris leistų lokalizuoti Heideggerio mintį filosofijos istorijoje ir parodytų jos sąsajas su esminiais XX a. filosofijos lūžiais. Panašias disertacijos problemas išskyrė ir doc. K. Sabolius, tačiau jam, kitaip nei N. Mileriui, užkliuvo ir kalba: recenzento manymu, tekste ryškus nuosavos disertanto sukurtos metakalbos, reikalingos Heideggerio filosofijos tyrinėjimams, trūkumas. Vis dėlto, anot K. Saboliaus, pagrindinė disertacijos silpnybė – menkai išplėta technikos klausimo ir ontologinio skirtumo sąveikos tema, labai svarbi vėlesnei filosofijai (J. Derrida, B. Stieglerio G. Deleuze'o mąstymui), kurioje ontologinės technikos orientacijos nuostatos iš esmės priklauso nuo stygiaus ir pertekliaus problemos traktuotės. T. N. Mickevičius į šią pastabą atsakė teigdamas, kad stokos tema techniniame būties atverties laike paliečiama ir gali būti peraiškinama per ontologinio skirtumo ir nihilizmo sampratą: klasikinės metafizikos, būti sutapatinusios su esiniu, išpildymas yra modernioji technika, kurios laikas – vien esinių patirties laikas, kuriame užmirštama ir pati būties užmarštis, o tai yra nihilizmo pagilinimas. Tačiau, disertanto teigimu, skirtingai nei ketvirtajame dešimtmetyje, vėliau Heideggeris nebemano, kad galima nihilistinės techninės būties atverties įveika:

dabar vykstantis techninis tikrovės atvėrimas yra pačios būties vyksmas, tad tinkamiausia nuostata būtų tiesiog įsimažinti į šį vyksmą ir kartu pripažinti techniką ir būti kaip esmingai viena kitai priklausančias.

Paskutinis iš gynimo komisijos narių kalbėjęs prof. S. Jankauskas prasitarė, kad T. N. Mickevičiaus pirminė intencija buvo pačių graikų filosofijos tyrinėjimai, tačiau vėliau jis pasilikęs tik ties Heideggerio atlikta interpretacija. Su tuo buvo susijusi ir profesoriaus pastaba – pasiūlymas ateičiai: verta kritiškai pažiūrėti į paties Heideggerio atlikta graikų filosofijos interpretaciją. Disertantas pripažino, jog tą galima padaryti netgi remiantis pačiais Heideggerio tekstais. Ryškiausias pavyzdys – vėlesniosios Heideggerio senovės graikų interpretacijos, orientuotos daugiau į ikisokratinį laikotarpį, išties kontrastuojančios su ankstyvosiomis interpretacijomis – jose daugiau akcentuojama tai, kad ikisokratiškai apmąstė pačios būties atvertį, kurioje nebėra užuominų į gaminimo struktūras.

Disertantui atsakius į recenzijose pateiktas pastabas bei klausimus, žodis buvo suteiktas jo darbo vadovui N. Kardeliui bei konsultantui M. Gutauskui, kurie pabrėžė disertacijos profesionalumą bei disertanto griežtą apsirišimą tiek temos, tiek metodologijos, tiek kontekstų požiūriu, kas buvo ir jos stiprybė, ir silpnybė. Paskui disertantas sulaukė kelių klausimų iš auditorijos. Įvykusio uždaro gynimo komisijos narių pasitarimo išvada – suteikti T. N. Mickevičiui humanitarinių mokslų filosofijos krypties daktaro laipsnį.

Algirdas Fediajevas
Vilniaus universitetas